

Indledning

Af Svend Gottschalk Rasmussen

I løbet af 1967-1968 indtraf der i Polen nogle begivenheder, der udløste en hetz mod jøder og – som det så kryptisk er formuleret – ”polakker af jødisk afstamning”. Hetzen kulminerede i marts 1968 og fik til følge, at ca. 15.000 mennesker måtte udvandre fra Polen i 1968-1969, og flere fulgte efter i de følgende år. Hvad var årsagen til denne hetz, som fandt sted for ca. 50 år siden? Der var især to begivenheder, der gav anledning til den efterfølgende hetz og senere flugt/udvandring fra Polen.

For det første er der tale om den israelsk-arabiske krig, der startede den 5. juni 1967 – den såkaldte Seks-dageskrig. Sovjetunionen støttede de arabiske lande og gjorde klart for hele østblokken,¹ at man skulle afbryde de diplomatiske forbindelser til Israel. Det gjorde de alle, også Polen – dog ikke Rumænien. Denne krig dannede grundlag for, at det polske kommunistparti startede en antisemitisk hetz. De kaldte det kampen mod zionismen, men det vidste befolkningen i Polen ikke helt, hvad var. Men det var klart, at det var imod jøderne. Især sproget, der blev brugt imod jøderne, havde betydning. Kommunistpartiets førstesekretær Władysław Gomułka holdt en stor tale den 19. juni 1967, som blev transmitteret i radio og TV, hvor han fordømte Israels aggression og de borgere ”af jødisk afstamning”, der havde støttet Israel. Gomułka kaldte dem ligefrem ”femte kolonne” (altså forrædere).

Det var startskuddet til en hetz inden for partiapparatet imod partimedlemmer af jødisk afstamning (”revisionisterne”), der havde ytret sig positivt om Israel. En magtkamp inden for partiapparatet var i gang. Der var en meget patriotisk gruppe (”partisanerne”), anført af deres leder Mieczysław Moczar, der så muligheden for

at slippe af med de jøder, der sad på høje poster. Kort efter Gomułkas tale fik Indenrigsministeriet lavet en liste på 382 personer ”af jødisk afstamning”, som havde været positive over for Israel. Man henvendte sig til deres arbejdsgivere, som blev bedt om at fyre disse mennesker. Heksejagten var startet og blev mere og mere intens. Der blev brugt en meget patriotisk retorik.

For det andet var der i slutningen af november 1967 premiere på et teaterstykke, *Dziady*, der var skrevet af Adam Mickiewicz. Det var på Nationalteatret i Warszawa. Det var meget anti-russisk, og det blev for meget for kommunistpartiet, der besluttede at tage stykket af plakaten fra den 1. februar 1968. Masser af mennesker var begejstrede for forestillingen, og den sidste aften, stykket blev spillet, kom det til en demonstration, som politiet splittede. Slagordene under demonstrationen var blandt andet: ”Uafhængighed uden censur” og ”Vi ønsker kultur uden censur”. Uroen i det intellektuelle miljø fortsatte, og forfatterforeningen protesterede. Særligt aktive blandt de studerende var Adam Michnik (den mand, der oprettede avisen *Gazeta Wyborcza*) og økonomen Henryk Szlajfer, begge af jødisk afstamning. Den 4. marts 1968 besluttede undervisningsministeren, at de to skulle bortvises fra Warszawas universitet. En stor demonstration imod denne beslutning den 8. marts ved Warszawas universitet blev splittet af dels det paramilitære politi ZOMO (”Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej”), dels af store grupper af arbejdere fra omegnen, der var blevet kørt ind for at gennemtæske de demonstrerende studerende.

Som skrevet var det disse to begivenheder, der lå til grund for de efterfølgende tragiske begivenheder i Polen. I det polske tidsskrift *Polityka* var der i marts i år et

interview med en mand, som måtte emigrere i 1969, og hvis skæbne til en vis grad illustrerer det begivenhedsforløb, der er beskrevet ovenfor. Manden hedder Krzysztof Topolski og er af jødisk afstamning. Han og hans familie boede i Warszawa og havde aldrig dyrket de jødiske traditioner. Stor var hans overraskelse, da han af en kammerat, der i øvrigt selv var jøde, fik at vide, at han også var jøde. Topolski fik forstærket bevidstheden om sine rødder, da kommunistpartiet startede den antisemitiske propaganda i juni 1967. Som han siger: "Den antisemitiske propaganda var pludselig over det hele – i aviserne, i radioen, på læreanstalterne, på gaderne, på arbejdspladserne – en mareridtsagtig stemning."²

I 1968 gjorde Topolski sig på et møde i en ungdomsorganisation til talsmand for, at Israel skulle beholde Jerusalem efter at have vundet krigen året før. Til stede var også en mand fra det hemmelige politi, og da Topolski den 9. marts deltog aktivt i en demonstration på Den Polytekniske Læreanstalt imod censuren og det hemmelige politi, blev han arresteret den 10. marts. Han troede, at han ville blive løsladt efter 48 timer, men i stedet blev han stillet over for en anklage om, at "han havde krænket det polske folk", og det kunne straffes med fængsel i op til 10 år. I det øjeblik besluttede han, at han ville emigrere, når det blev muligt, for som han siger: "Det var ikke længere et spørgsmål, om jeg var bange eller ej, om jeg var jøde eller ikke var jøde. Det var den fuldstændige mangel på håb om en fremtid i dette land."³ Topolski blev løsladt fra fængslet i marts 1969, men kun for at blive indkaldt til en hård arbejdslejr. Opholdet i lejren blev dog forhindret af familien, der havde en psykiater blandt deres bekendte. Psykiateren udstedte en erklæring om, at Topolski led af en nervesygdom.

I sommeren 1969 frasagde Topolski sig sit polske statsborgerskab. Det var en betingelse for, at man kunne få lov til at rejse ud af landet. Derefter fik Topolski sine rejsepapirer, som kun gjaldt i den ene retning, ud af Polen. Det var en meget nedværdigende behandling at få som statsborger i et land. Topolski kom til Sverige og blev senere en betydningsfuld forretningsmand, kom tilbage og bosatte sig i Polen i 1990, da han blev gift

med en polsk kvinde. Han har aldrig bedt om at få sit statsborgerskab tilbage.

For andre polske jøder, der måske ikke havde været så politisk aktive som Topolski, var den antisemitiske atmosfære, skældsordene, propagandaen samt umuligheden i at få et arbejde mere end rigelig årsag til at emigrere. Langt de fleste, som emigrerede, blev i modsætning til Topolski boende i deres nye lande. De ord, Polens daværende premierminister Józef Cyrankiewicz udtalte, giver et godt billede af de polske jøders situation dengang: "Det er ikke muligt både at være loyal over for det socialistiske Polen og det imperialistiske Israel. Her må man træffe et valg og drage de heraf følgende konsekvenser. Den, der ønsker at drage konsekvensen i form af emigration, vil ikke møde nogen som helst hindringer på sin vej."⁴

Sådan fungerer en totalitær stat.

LITTERATUR

Garlicki, Andrzej

2004 *Historia 1939-2001. Polska i Świat*. Warszawa: Scholar, s. 297-304.

Kołodziejczyk, Marcin

2018 "Marce", *Polityka* nr. 10, 07.03-13.03.2018.

NOTER

1. Det vil sige de lande, der var allierede med Sovjetunionen under Den Kolde Krig: Ungarn, Rumænien, Bulgarien, Polen, Tjekkoslaviet (og Sovjetunionen).
2. Kołodziejczyk 2018, s. 13.
3. Kołodziejczyk 2018, s. 13.
4. Garlicki 2004, s. 303. Citatet er oversat fra polsk til dansk af artiklens forfatter.